

STAVOVI RODITELJA PREMA ŠKOLI ZA DJECU S MENTALNOM RETARDACIJOM U ADMINISTRATIVNOM OKRUGU DONJA FRANKONIJA

ERWIN BREITENBACH • HARALD EBERT

primljeno: veljača '97.
prihvaćeno: prosinac '97.

Stručni rad
UDK: 376.4

Ispitani su stavovi roditelje čija djeca pohađaju škole za djecu s mentalnom retardacijom u Administrativnom okrugu Donja Frankonija i to u odnosu na škole koje njihova djeca pohađaju, zadovoljstvo radom tih škola, njihova očekivanja i zahtjeve obzirom na integraciju i suradnju s školom i životom škole. Utvrđeni su vrlo pozitivni stavovi roditelja prema navedenim školama ali oni također izražavaju niz konstruktivnih ideja i preporuka obzirom na daljnji razvoj škola za djecu s mentalnom retardacijom. Varijable spola, dobi, zanimanja, stupnja oštećenja djeteta i dužina tretmana djeteta u školi utječu u značajnoj mjeri u oblikovanju stavova roditelja.

Ključne riječi: stavovi roditelja, mentalna retardacija, tretman

UVOD

Stavovi roditelja čija djeca pohađaju školu za djecu s mentalnom retardacijom prema toj školi, kao i njihovi zahtjevi i očekivanja u odnosu na tu školu važni su aspekti rasprave koja je u toku a koja se odnosi na tzv. "krizu specijalne edukacije za retardirane" općenito i "krizu škola za mentalno retardirane" posebno. Hendikepirane osobe, osobito one s mentalnom retardacijom suočene su s društvenim predrasudama.

Mnogi stručnjaci, roditelji i same pogođene osobe vide u edukativnoj integraciji priliku za smanjivanje socijalne izolacije za osobe s hendikepom. S aspekta opće nacionalnog nastojanja za edukacijskom integracijom u Saveznoj Republici Njemačkoj, Heinz Mühl (1994) postavio je pitanje budućnosti škola za djecu s mentalnom retradacijom. Čini se da je predodžba roditelja o takvom obliku školovanja u znatnoj mjeri poljuljana. Roditelji se prema Mühlu boje ograničavajuće "hendikepirane" karijere svoje djece (Mühl, 1994). Koncept praktičnog

obrazovanja (usmjeren na sticanje funkcionalnih životnih vještina) doveden je u pitanje, vještine čitanja, pisanja i računanja trebale bi u sve većoj mjeri određivati sadržaje rada u školi.

Mühl vidi budućnost škole za djecu s mentalnom retardacijom kao alternativni, dopunski oblik školovanja integrativnoj edukaciji. Wocken (1995) ističe potrebu za dodatnom specijalnom edukacijom za osobe s mentalnom retardacijom. Eberwein (1995) zaključuje da je "sustav specijalnog obrazovanja za hendikepirane i retardirane zaka- zao: ne može se više podupirati u terminima znanstveno-teoretske utemeljenosti praktičnog obrazovanja".

Odgovarajuće otvaranje k integrativnim nastojanjima u Bavarskim školama, pružanjem posebne podrške učenicima, na izri-

Dr. sc. Erwin Breitenbach, dipl. psiholog, Harald Ebert, dipl. pedagog, Sveučilište u Würzburgu
Kontakt adresa: Sveučilište u Würzburgu, Katedra za specijalnu pedagogiju, Wittelsbacherplatz 1. D - 97074 Würzburg

čit zahtjev roditeljskih udruga, interpretira se od strane školske administracije, onim oblicima edukacijske suradnje između posebnih i redovnih škola u kojima se ne remeti provođenje za tu školu specifičnog edukacijskog programa.

Za "Bavarski način" integracije, od odlučujuće je važnosti npr. "kooperacija" - pitanje prihvaćanja obrazovne institucije za djecu s mentalnom retardacijom od strane roditelja. Za Bavarsku politiku školstva, Stuffer (1993) uobličuje navedenu tezu u funkcionalni pojam i postavlja hipotezu da je nezadovoljstvo roditelja sa školama za djecu s mentalnom retardacijom (u Bavarskoj) posljedica:

- razvoja u okviru razvojnih i dijagnostičkih odjeljenja (Diagnose- und Förderklassen), kao i centara porške koji su doveli do gubitka diferenciranih institucija za osobe s mentalnom retardacijom u usporedbi s drugom oblicima specijalnog obrazovanja za djecu s hendikepom, te

- kritike prakse specijalnog školstva za djecu s mentalnom retardacijom koja se zasniva na:

- * nedovoljnom pružanju podrške pri usva-
janju čitanja, pisanja i računanja,
- * nedostatku kontinuiteta u provođenju
uspješne rane intervencije,
- * prostovoljnom pohađanju dnevnih cen-
tara,
- * nazivu "škola za mentalno retardirane",
- * i nedostatku protočnosti.

Na temelju navedenih pretpostavki, treba razmatrati sadašnju strukturu specijalnih škola za učenike s mentalnom retardacijom. Vrijeme je za znanstvenu provjeru ovih teza da bi se, ako se pokaže potrebnim, potaknule promjene teoretskog koncepta škole.

Ovim se ističe potreba za analizama koje bi uzimale u obzir kako rezultate znanstvenih studija, tako i varijable koje utječu na stavove roditelja kojima se podržavaju institucije za mentalno retardiranu populaciju. One bi se trebale odnositi na relevantna istraživanja koja su tako koncipirana da omogućuju roditeljima da izraze kvanti-

tativne i kvalitativne tvrdnje prema prihvaćanju škola za učenike s mentalnom retardacijom (i drugih institucija).

Istraživanje koje je proveo Pettinger (1989) u Münchenu temeljilo se na pretpostvaci visokog stupnja prihvaćanja takvih institucija, u sprezi sa željom da se taj cilj protegne na čitavo društvo. Schneider (1994) navodi podatke po kojima visoko kotirajući predstavnici školske administracije izjavljuju da je 90% roditelja zadovoljno postojećim stanjem. Bavarska radna zajednica (Landesarbeitsgemeinschaft Bayern) 1994, čini razliku između roditelja koji su osnovali udrugugu za roditelje "Pomoć za život" (Lebenshilfe) i mlađe generacije roditelja od kojih barem polovica želi drugačiji npr. inkluzivni oblik školovanja. Istraživanje čiji se rezultati ne mogu generalizirati a provodeno je na skupini roditelja u upravnim odborima škola za učenike s mentalnom retardacijom, pokazuje da stavovi roditelja u odnosu na školsku integraciju ovise o težini oštećenja, odnosno utvrđenim individualnim potrebama njihove djece: Roditelji djece s tzv. "teškim hendikepom" iskazuju svoje zadovoljstvo postojećom situacijom, dok su roditelji djece s manjim hendikepom izrazili želju za integracijskom edukacijom svoje djece, iako bi ona ovisila o prilagođenim uvjetima učenja i poduke u redovnoj školi. U Berlinu je od prilike 50% roditelja čija su djeca uključena u poseban sustav odgoja i obrazovanja za djecu s mentalnom retardacijom, odabralo - u skladu s odgovarajućim promjenama u zakonodavstvu (vidi također Schöler, 1993) - integracijsku edukaciju.

Polazeći od činjenice da je kritički odnos roditelja prema edukacijskom sustavu za osobe s mentalnom retardacijom usmjeren na praksu, te da promjene u praksi mogu doprinjeti očuvanju prihvaćanja tog sustava, Stuffer (1993) navodi neke od varijabli koje su odgovorne za sadašnju strukturu specijalnih škola za učenike s mentalnom retardacijom : promjenjena struktura skupina učenika (otvorenost k većim teškoćama), promijenjen broj učenikau skupinama,

praksa da se zapošljava samo ograničen broj diplomiranih učitelja uz promjenu strukture u dobi učitelja (gubitak inovacijskog potencijala), kao i važeći radni uvjeti (np. povećanje broja sati u direktnom radu). U dodatku nameće se i niz didaktičkih i metodičkih pitanja kao npr. slika o sebi povezana s ciljevima praktičnog obrazovanja, vrijednost nastave čitanja, pisanja i računanja, značaj otvorenih oblika podučavanja, diferencijacija i individualizacija i ako se ukaže potrebnim nova orijentacija. Osim toga, prema Stuffer-u treba istražiti spregu između individualne i obiteljske asimilacije krize "hendikepa", i promijenjen odnos prema edukacijskim institucijama za osobe s mentalnom retardacijom dok njihovo dijete pohađa jednu od njih. Isto tako, trebalo bi ispitati prihvaćanje činjenice da su škole za djecu s mentalnom retardacijom smještene na "samom dnu" strukture edukacijskog sustava. Lauth (1986) se ograničava od takvog pristupa, tvredeći da nema empirijskog dokaza o prihvaćanju krize asimilacijskog procesa.

Nadalje, kritika škola za djecu s mentalnom retardacijom od strane roditelja mogla bi naprosto biti shvaćena kao odricanje od posebnog edukacijskog sustava. Rastući značaj roditeljskih udruga unutar koncepta integracijskog pokreta može se smatrati indikatorom toga. Konačno, promijenjeno socijalno ozračje (promijenjena društvena nastojanja unutar obitelji, nezaposlenost itd.), i povećan značaj postmaterijalističke orijentacije u našem društvu mogle bi ići u prilog zahtjevu za općom preobrazbom školstva (vidi također Hentig, 1993). To bi u jednakoj mjeri moglo važiti i za roditelje djece s mentalnom retardacijom, a edukacijske institucije podrške mogle bi biti shvaćene kao birokratizirane, zato što stabiliziraju jednostran, k postignuću usmjeren edukacijski sustav.

Današnja razmatranja ukazuju na nužnu potrebu provođenja odgovarajućih diferenciranih istraživanja koja bi pružala osnovu za nastavak ove rasprave.

METODE

Pitanja na koja istraživanje treba dati odgovor

- U kojem stupnju je škola za učenike s mentalnom retardacijom u postojećem obliku afirmirana i prihvaćena od roditelja i učenika (prihvaćanje)?
- Jesu li roditelji zadovoljni oblicima i opsegom suradnje između roditelja i škole, ili žele promjene (participacija)?
- Koliko je velika želja roditelja za ostvarivanjem različitih oblika inkluzivnog podučavanja djece s i bez teškoća u razvoju (integracija)?
- U kojoj mjeri su odgovori roditelja pod utjecajem varijabli spola, dobi, zanimanja, mjesta stanovanja, stupnja djetetovog hendikepa, uključenosti u program neke institucije prije polaska u školu i dužine pohađanja škole?

Syndrom Down kao varijabla biti će ispitana u zasebnom istraživanju.

Uzorak

Uzorak čine svi roditelji čija djeca trenutačno pohađaju školu za učenike s mentalnom retardacijom u Donjoj Frankoniji. U tu svrhu dostavljen je jedan upitnik za oca i jedan za majku, ukupno 849 parova roditelja. Od ukupno 1698 razaslanih upitnika vraćeno je 818 što znači da je 48,17% roditelja odgovorilo na postavljeni upitnik. Raspon dobi ispitanika kreće se od 24 do 72 godine, iako distribucija dobi pokazuje da 71% otpada na dobnu skupinu u rasponu od 31 do 45 godina. 24% ispitanih roditelja navelo je zanimanje bez kvalifikacije, 67% ih je zaposleno na radnom mjestu koje zahtijeva završni ispit (npr. nakon šegrtovanja), a manje od 10% ima visokoškolsku ili sveučilišnu diplomu. 17% roditelja živi u gradovima koji nemaju vlastitu županiju (Würzburg, Ashaffenburg, Schweinfurt, Kitzingen), 19% u gradu s administrativnim središtem, a najveći broj njih, 64% žive na selu.

Mjerni instrumenti

Upitnik koji smo konstruirali podijeljen je u tri dijela. U prvom dijelu pitanja se odnose na oca i majku (dob, zanimanje, mjesto stanovanja) a u trećem dijelu na dijete (spol, dob, stupanj hendikepa, dijagnoza, braća, ustanove u koje je predhodno bilo uključeno, godine školovanja, oblici podrške do dana ispitivanja). Drugi, središnji dio sadrži pitanja koja se odnose na tri centralna područja ovog istraživanja; prihvaćanje, participacija i integracija.

Prva verzija upitnika bila je evaluirana procjenom eksperata. Eksperte su činila četiri para roditelja čija djeca pohađaju školu za učenika s mentalnom retardacijom, pet specijalnih pedagoga koji rade u školama za mentalno retardirane, 4 sveučilišna nastavnika koji djeluju na području specijalne edukacije osoba s mentalnom retardacijom i jedan školski inspektor. U konačnoj verziji upitnika uvažene su primjedbe eksperata. Sa pismenom privolom vlade Donje Frankonije upitnici su razaslani odgovarajućim školama. Tamo su ih učitelji distribuirali roditeljima, a roditelji su upitnik mogli vratiti poštom u priloženju i frankiranoj omotnici.

Ispitivanje je provedeno u razdoblju od sredine studenog 1995 do kraja siječnja 1996.

Dobiveni rezultati evaluirani su i analizirani pomoću inferencijalnih statističkih postupaka, kao što su Hi -kvadrat test, T-test, U-test Mann-a i Whitney-a ili Kruskal-Walis-ovim testom. Ovi postupci ne uvjetuju nikakav određen oblik distribucije, mogu se primjeniti na podacima na razini ordinalne ili nominalne skale.

REZULTATI

Prihvaćanje

Na pitanja koja su se odnosila na prihvaćanje škole za učenike s mentalnom retardacijom i zadovoljstvom sa takvim oblikom škole dobiveni su sljedeći odgovori:

Ovakva distribucija frekvencija pokazuje da je škola za učenike s mentalnom retardacijom dobro prihvaćena od ispitanika.

Samo pitanje, odražavaju li nastavni satovi u školi za učenike s mentalnom retardacijom potrebe djece, odstupa od navedene tendencije. Slabih 15% roditelja odgovorilo je na to pitanje s "ne", ipak, gotovo 49% ispitanih roditelja odgovara na ovo pitanje bez ikakvih ograničenja sa "da". U dva daljnja pitanja koja se odnose ne prihvaćanje, od roditelja je traženo da izraze svoje zadovoljstvo sa nekim specifičnim područjima njege i podrške i koje su njihove dodatne predodžbe o školi koju njihova djeca pohađaju.

Razmatrajući odgovore na ta pitanja uočljivo je da izjave nisu više tako određene i univerzalne. Pače, značajan broj ispitanih roditelja izražava nezadovoljstvo sa određenim područjima podrške i njege pružene njihovoj djeci. Gotovo 30% ih je nezadovoljno ili jako nezadovoljno podučavanjem čitanja, pisanja i računanja. U odnosu na dodatne mogućnosti uključivanja djece u terapijske programe, 44% roditelja izražava nezadovoljstvo.

Značajno je da 22%, gotovo četvrtina ispitanih roditelja, nemaju dodatnih zahtjeva u odnosu na školu. Prva na listi je želja za manjim razredima i skupinama. Drugi zahtjevi nadovezuju se : više njege i veći broj učitelja kao i bolja oprema institucija, pa ih treba uzeti u obzir sa istom ozbiljnošću kao i prvi.

Integracija

Među odgovorima na pitanja koja zadiru u područje integracijske edukacije djece sa i bez hendikepa, neka odražavaju zahtjev roditelja za kontaktima između njihove djece i djece bez teškoća u razvoju kao i za socijalnom integracijom.

Pretežita većina ispitanih roditelja, 80%, želi, s vidika institucije koju njihova djeca pohađaju, više kontakata s nehendikepiranom djecom. 70% izražava bojazan da će doći do smanjenja kontakata sa nehendikepiranom populacijom kao posljedica sadašnje strukture škola za učenike s mentalnom retardacijom. 45% roditelja je

Tablica 1. Distribucija frekvencija odgovora na "prihvaćanje"

Mogući odgovori	Broj	Postotak	Količina	% količine
Pitanje: Škola za učenike s mentalnom retardacijom priprema djecu za budući život. Je li ova tvrdnja ispravna?				
nije točno	15	1.86	15	1.86
ugl. je netočno	64	7.93	79	9.79
ugl. je točno	246	30.84	325	40.27
točno	482	59.73	807	100.00
bez odgovora	11	1.43		
Pitanje: Imate li utisak da vaše dijete rado pohađa školu?				
ne	12	1.47	12	1.47
ugl. ne	48	5.88	60	7.43
ugl. da	168	20.56	228	27.91
da	589	72.09	817	100.00
nema odgovara	1	0.12		
Pitanje: Da li nastava u školi za učenike s mentalnomretardacijom, koje vaše dijete pohađa, zadovoljava njegove potrebe?				
ne	27	3.33	27	3.33
ugl. ne	90	11.10	117	14.43
ugl. da	300	36.99	417	51.42
da	394	48.58	811	100.00
nema odgovara	7	0.86		
Pitanje: Škola za učenike s mentalnom retardacijom je potrebna i smisljena institucija. Uza pomoć posebne opreme i posebno obrazovanog kadra može na optimalan način pomoći djetetu. Je li ova tvrdnja ispravna?				
ne	23	2.83	23	2.93
ugl. ne	79	9.71	102	12.53
ugl. da	224	27.52	326	40.05
da	488	59.95	814	100.00
nema odgovara	4	0.49		
Pitanje: Kako ste zadovoljni posredovanjem praktičnih životnih vještina?				
ne	32	3.98	32	3.98
ugl. ne	64	7.95	96	11.93
ugl. da	228	28.32	324	40.25
da	481	59.75	805	100.00
nema odgovara	13	1.59		

Tablica 2. Frekvencija distribucija odgovora na "zadovoljstvo"

Mogući odgovori	Broj	Postotak	Količina	% količine
Pitanje: Kako ste zadovoljni podukom čitanja, pisanja i računanja?				
jako nezadovoljan	58	7.95	58	7.95
nezadovoljan	157	21.54	215	29.49
zadovoljan	402	55.14	617	84.64
jako nezadovoljan	112	15.36	729	100.00
nema odgovora	89	10.88		
Pitanje: Kako ste zadovoljni ponudom dodatnih terapijskih programa?				
jako nezadovoljan	112	14.79	112	14.79
nezadovoljan	222	29.25	334	44.01
zadovoljan	357	47.04	691	91.04
jako nezadovoljan	68	8.96	759	100.00
nema odgovora	59	7.2		
Pitanje: Kako ste zadovoljni njegovom (medicinskom skrbi)?				
jako nezadovoljan	15	1.99	15	1.99
nezadovoljan	87	11.54	102	13.53
zadovoljan	521	69.10	623	82.63
jako nezadovoljan	131	17.37	754	100.00
nema odgovora	64	7.82		
Pitanje: Kako ste zadovoljni posredovanjem praktičnih životnih vještina?				
jako nezadovoljan	15	1.93	15	1.93
nezadovoljan	65	8.38	80	10.31
zadovoljan	472	60.82	552	71.13
jako nezadovoljan	224	28.87	776	100.00
nema odgovora	42	5.13		
Pitanje: Kako ste zadovoljni suradnjom između škole/dnevnog centra i vaše obitelji?				
jako nezadovoljan	17	2.13	17	2.13
nezadovoljan	117	14.66	134	16.79
zadovoljan	480	60.15	614	76.94
jako nezadovoljan	184	23.06	798	100.00
nema odgovora	20	2.24		
Pitanje: Kako ste zadovoljni stručnom spremom njegovatelja i učitelja?				
jako nezadovoljan	10	1.26	10	1.26
nezadovoljan	61	7.66	71	8.92
zadovoljan	515	64.70	586	73.62
jako nezadovoljan	210	26.69	796	100.00
nema odgovora	22	2.69		

uvjereno da u sadašnjim prilikama škole za učenike s mentalnom retardacijom ne ispunjavaju ciljeve socijalne integracije osoba s hendikepom.

Od 80% ispitanih roditelja koji su izrazili želju za povećanim kontaktima svoje i nehendikepirane djece unutar škole, manje od 11% si to predstavlja kao oblik kontinuiranog integriranog učenja u školi. Za većinu je integrirano podučavanje u pojedinačnim predmetima ili nastavnim satovima i zajedničko donošenje odluka o životu u školi, željeni oblik njihovog izbora u ovom trenutku.

Suočeni s argumentima aktualne diskusije (za i protiv integracijske edukacije) roditelji odgovaraju na sljedeći način:

Svega 40% ispitanih roditelja vjeruje da zajedničko podučavanje djece sai bez hendikepa neće imati nikakvih negativnih posljedica za djecu s hendikepom. Od prilike 43% roditelja izražava brigu da će pod tim uvjetima njihova djeca manje uživati u nastavi, a 30% ih se boji da bi djeca mogla postati "autsajderi" unutar razreda. 14% roditelja vjeruje da će to dovesti do mental-

nog stresa i smanjenja postignuća kod njihove djece s hendikepom.

Ovi se nedostaci, međutim, prema mišljenju roditelja uravnotežuju jasnim prednostima (vidi tablicu 4.).

Participacija

U odgovoru na dva pitanja koja se odnose na participaciju roditelji su zatraženi da opišu u kojoj su mjeri zadovoljni sa suradnjom između škole i obitelji. Velika većina doživljava suradnju sa školom kao općenito smislenom i korisnom. Prema njihovom mišljenju trebali bi se češće upriličiti, prije svega individualni razgovori, prigodna sretanja (u kavani, proslave itd) i večernji roditeljski sastanci. Sa malim odstupanjem spominju se kućne posjete, rekreacijske aktivnosti za obitelj i edukacija roditelja.

Roditelji su pored pitanja o željenim oblicima suradnje sa školom dali i informacije o svojim željama u odnosu na buduću suradnju. Roditelji su prvenstveno naglasili da očekuju informacije o napredku svog djeteta, informacije o mogućnostima doda-

Tablica 3. Frekvencija distribucija odgovora na "socijalna integracija"

Mogući odgovori	Broj	Postotak	Količina	% količine
Pitanje: Djeca s mentalnom retardacijom gube kontakst s djecom bez teškoća u razvoju zbog pohađanja škole za učenike s mentalnom retardacijom. Na taj način sve su više socijalno izolirana. Je li ova tvrdnja ispravna?				
je	340	41.92	340	41.92
ugl.je	231	28.48	571	70.41
ugl.nije	106	13.07	677	83.48
nije	134	16.52	811	100.00
nema odgovora	7	0.86		
Pitanje: Jedan od ciljeva škole za učenike s mentalnom retardacijom je socijalna integracija osoba s hendikepom. Vjerujete li da se ovaj cilj ostvaruje?				
ne	91	11.29	91	11.29
ugl.ne	269	33.37	360	44.67
ugl. da	285	35.36	645	80.02
da	161	19.91	806	100.00
nema odgovora	12	1.47		

Tablica 4. Frekvencija distribucija odgovora na "prednosti integracijske nastave u školi"

Mogući odgovori	Broj	Postotak
Pitanje: Koje su, prema vašem mišljenju, prednosti integracijskog učenja hendikepirane i nehendikepirane djece za djecu s hendikepom? (N=814)		
Djeca lakše sklapaju prijateljstva izvan škole	489	60.07
Svojim različitim standardima djeca se međusobno potiču	253	31.08
Djeca s hendikepom uče živjeti zajedno s nehendikepiranima	486	59.71
Djeca s hendikepom mogu učiti od nehendikepiranih	581	71.38
Djeca provode manje vremena na putovanju	148	18.18
Nehendikepirana djeca mogu učiti od nehendikepirane	448	55.04
Nema prednosti	56	6.88

Tablica 5. Frekvencija distribucija odgovora na "suradnja između škole i obitelji"

Mogući odgovori	Broj	Postotak
Pitanje: Biste li željeli intenzivniju suradnju sa školom koju pohađa vaše dijete? Ako da, što bi se češće trebalo dešavati? (N=506)		
individualni razgovori	260	51.38
neformalni sastanci (okrugli stol u kafiću isl.)	190	37.55
roditeljski sastanci navečer	186	36.76
jedno - ili višednevni obiteljski susreti	126	24.90
kućne posjete	123	24.31
jedno - ili višednevne odgojne mjere	117	23.12
Pitanje: Što očekujete od suradnje sa školom koju pohađa vaše dijete? (N=814)		
informacije o razvoju vašeg djeteta	589	72.36
informacije o daljnjim postupcima i mogućnostima podrške	578	71.01
informacije o nastavi u školi	498	61.18
informacije o financijskim i pravnim mogućnostima	342	42.01
savjet i vođenje pri rješavanju problema u nastavi	236	28.99
savjet i vođenje pri ophođenju s hendikepom	221	27.15
mogućnosti izražavanja osobnih stajališta	201	24.69
mogućnosti za suradnju s roditeljima	175	21.53
vrijeme za suradnju treba u većoj mjeri koordinirati s roditeljima	123	15.11

tnog tretmana, odgojnih postupaka, učenja, te financijskih i pravnih mogućnosti. Informacije koje se odnose na realne činjenice, roditelji smatraju smislenijima i korisnijima od nuđenja psihološko - terapeutskih savjeta u teškim situacijama uzrokovanim oštećenjem djeteta (vidi tablicu 5).

DISKUSIJA

Spol roditelja

Čini se da spol roditelja nije imala značajnog utjecaja na dobivene odgovore.

Usporedba između muškaraca i žena u odnosu na integraciju i participaciju nije ukazala na značajnost razlika (p 0.5; U-test Man-Whitney i Hi- kvadrat- test). Značajnija razlika utvrđena je jedino kod skupine pitanja "prihvaćanje", npr. kada se razmatra zadovoljstvo s posredovanjem praktičkih vještina. Majke su više zadovoljne od očeva (p 0.05, U-test).

Dob roditelja

Analizirane su sljedeće dobne skupine ispitanih roditelja:

- mlađi od 36 godina,
- od 36 do 40 godina,
- od 41 do 45 godine,
- stariji od 45 godina.

Kada se u odnosu na prihvaćanje uspoređuju dobne skupine, osobito se ističe skupina roditelja od 36 do 40 godina. Ova skupina roditelja izražava veće zadovoljstvo u odgovoru na pitanje, dali škola za mentalno retardirane dobro priprema njihovo dijete za život, od roditelja koji čine skupinu od 41 do 45 godina starosti. Ista je skupina u usporedbi sa starijim roditeljima zadovoljnija s izobrazbom njegovateljskog kadra i podučavanjem praktičnih vještina (p o.05, U-test).

S povećanjem dobi, roditelji sve češće smatraju da njihovo dijete gubi kontakt s nehendikepiranom djecom usljed pohađanja specijalne škole što dovodi do njihove sve veće socijalne izolacije iz društvene sredine.

Prije svega, roditelji iz dobne skupine 41 do 45, traže značajnije pojačanje kontakata između djece sa i bez mentalne retardacije u školama i dnevnim centrima. Mlađa i starija dobna skupina, od navedene, nije ovo pitanje posebno naglašavala (p o.05, U-test).

Uspoređujući dobne skupine, nema značajnih razlika (p 0.05, U-test) u odgovoru na pitanje, da li doživljavaju sadašnju suradnju s školom koju njihovo dijete pohađa smislenom i korisnom. Suprotno tome, mlađi roditelji u usporedbi sa starijima, češće ističu kako bi željeli intenzivniju suradnju sa školom, iako izražavaju visok stupanj zadovoljstva i s postojećom (p 0.05, U-test).

Zanimanje roditelja

Zanimanja roditelja svrstana su u sljedeće kategorije:

- bez kvalifikacije
- zanimanja bez sveučilišne diplome,
- zanimanja sa sveučilišnom diplomom.

U odnosu na prihvaćanje vidljive su jasne razlike. Skupina roditelja bez kvalifikacije čini se da ispoljava najviši stupanj prihvaćanja. Roditelji s najvišim stupnjem obrazovanja najmanje su zadovoljni (p=0.05, U-test). U odnosu na suradnju s školom ili dnevnim centrom, svojim izrazitim nezadovoljstvom jasno se razlikuje skupina roditelja sa sveučilišnom diplomom od preostale dvije skupine roditelja. Roditelji sa sveučilišnom diplomom također izražavaju veće nezadovoljstvo s obrazovanjem njegovatelja i učitelja (p=0.05, U-test). Jedinu iznimku čini pitanje, vjeruju li roditelji da će škola za učenike s mentalnom retardacijom postići svoje ciljeve u odnosu na socijalnu integraciju

Skupine roditelja različitog stupnja kvalifikacije ne razlikuju se u svojim željama za intenzivnijom suradnjom škole i obitelji (p=0.05, U-test). Međutim, kada pitani da li sadašnju suradnju škole i obitelji smatraju smislenom i korisnom, broj pozitivnih odgovora značajno opada s povećanjem stupnja obrazovanja roditelja (p=0.05, U-test). Nema

statistički značajnih razlika između skupina roditelja s različitim stupnjem kvalifikacije i njihovih zahtjeva i prijedloga u odnosu na aktivnosti roditelja u budućoj suradnji sa školom ($p=0.05$; Hi-kvadrat-test).

Prebivalište roditelja

Činjenica da roditelji žive u gradu koj je administrativno središte županije (Würzburg, Schweinfurt, Aschaffenburg), gradu u kome se ne nalazi administrativno središte ili na selu, gotovo da i nema utjecaja na odgovore na postavljena pitanja u odnosu na prihvaćanje i integraciju ($p=0.05$; U-test). Jedino su značajne statističke razlike između roditelja koji žive u gradu i onih koji žive na selu utvrđene u odnosu na zadovoljstvo s ponuđenim terapijskim postupcima ($p=0.05$; U-test). Upitani, doživljavaju li sadašnju suradnju sa školom za učenike s mentalnom retardacijom smislenom i korisnom, roditelji koji žive u gradu odgovorili su na sličan način kao i oni koji žive na selu ($p=0.05$; U-test).

Spol učenika

Nisu utvrđene statistički značajne razlike u odgovorima roditelja na pitanja iz područja participacije, integracije i prihvaćanja obzirom na spol hendikepiranog djeteta ($p=0.05$; U-test). Jedinu iznimku čini odgovor na pitanje voli li dijete pohađati školu. Roditelji hendikepirane kćeri skloniji su tvrditi da njihovo dijete rado pohađa školu od roditelja s hendikepiranim sinom ($p=0.05$, U-test).

Dob učenika

Djeca su svrstana u sljedeće dobne skupine:

- mlađi od 8 godina
- 8 do 12 godina,
- 13 do 16 godina,
- stariji od 16 godina.

Diferencijacija roditelja obzirom na zadovoljstvo i nezadovoljstvo školom za

učenike s mentalnom retardacijom, ovisno o dobi djeteta, pretežito se ispoljava kroz pitanja njege i medicinske ksrbi za dijete, učenju čitanja, pisanja i računanja, ponudu dodatnih terapijskih postupaka i izobrazbe njegovateljskog i učiteljskog kadra. Nezadovoljstvo roditelja sa školom za učenike s mentalnom retardacijom, raste s dobi djeteta do njegove 16 godine života, nakon toga zadovoljstvo sa školom ponovno statistički značajno raste ($p=0.05$, U-test).

I odgovori na pitanja povezana s odnosom prema integraciji značajno ovise o dobi djeteta. Samo skupina roditelja čija su djeca mlađa od 8 godina u većini slučajeva vjeruje da će škola za učenike s mentalnom retardacijom ispuniti ciljeve socijalne integracije. Roditelji čija su djeca starija, ispoljavaju sumnju u mogućnost škole da ostvari taj cilj. Roditelji mlađe djece izrazili su značajno veću želju za intenziviranjem kontakata s djecom bez hendikepa u školi i dnevnim centrima, od roditelja djece starije od 16 godina ($p=0.05$, U-test).

Razmatrajući odgovore iz skupine pitanja koja se odnose na participaciju, ponovno se roditelji djece mlađe od 8 godina značajno razlikuju od roditelja starije djece. Roditelji mlađe djece izričito smatraju suradnju s školom smislenom i korisnom. Roditelji starije djece tu suradnju više ne doživljavaju tako značajnom ($p=0.05$; U-test).

Težina hendikepa

U trećem dijelu upitnika od roditelja je zatraženo da sami procjene težinu oštećenja kod svog djeteta. Procjenu su mogli izvršiti u skladu s sljedeće tri ponuđene kategorije:

- teško hendikepiran,
- umjereno hendikepiran,
- lako hendikepiran.

Roditelji koji su svoje dijete procjenili kao teško hendikepirano, izražavaju značajno veće zadovoljstvo sa podukom čitanja, pisanja i računanja od roditelja koji svoju djecu procjenjuju kao lako hendikepirane. Oni su međutim znatno nezadovoljniji sa

ponuđenim dodatnim terapijskim programima i izobrazbom njegovatelja i učitelja. Uspoređujući grupu roditelja koja je svoju djecu označila kao umjereno hendikepirana s roditeljima koji svoju djecu vide kao lako retardiranu, dolaze do izražaja statistički značajne razlike. Prvi izražavaju veći stupanj nezadovoljstva s dodatnim mogućnostima uključivanja u terapijske programe kao i izobrazbom njegovatelja i učitelja. Čini se, da su roditelji koji svoju djecu vide kao lako hendikepiranu u većoj mjeri nezadovoljni sa podukom čitanja, pisanja i računanja ($p=0.05$; U-test).

Pozicija roditelja na pitanjima iz područja integracije također su povezana s procjenom težine hendikepa vlastitog djeteta. Roditelji čija su djeca u skladu s vlastitom procjenom svrstana u kategoriju teško hendikepiranih, rijeđe od svih ostalih ispitanih roditelja, izražavaju želju za češćim kontaktima između svoje hendikepirane i nehendikepirane djece. Roditelji, koji svoju djecu vide kao lako hendikepiranu, odgovaraju na pitanje ispunjava li škola za učenike s mentalnom retardacijom svoj cilj obzirom na socijalnu integraciju, s manje skepse od onih roditelja koji misle da imaju dijete s teškim hendikepom ($p=0.05$, U-test).

Odgovori roditelja u području participacije nisu pod utjecajem procjene vlastitog djeteta obzirom na težinu hendikepa ($p=0.05$, U-test)

Godine pohađanja škole

Rezultati dobiveni u odnosu na ovu varijablu usporedivi su s onima dobivenim obzirom na dob djeteta.

Pohađanje redovnog predškolskog vrtića

Od ispitanih roditelja, 340 je odgovorilo da su njihova djeca pohađala određeno vrijeme redovni vrtić. Obzirom da su očevi i majke pitani odvojeno, može se pretpostaviti da je to točno, uključujući i samohrane roditelje, za više od 170 djece s hendikepom. Usporedi

li se skupina roditelja čija su djeca pohađala redovni vrtić sa skupinom roditelja čija djeca nisu pohađala redovni vrtić, dobiva se sljedeća slika u odnosu na prihvaćanje:

Svi roditelji čija su djeca pohađala redovni vrtić ispoljavaju nižu razinu prihvaćanja škole za učenike s mentalnom retardacijom od roditelja čija djeca nikada nisu pohađala redovni vrtić. Ovi se roditelji značajno manje slažu s tvrdnjama: škola priprema djecu za njihov budući život, nastavni satovi zadovoljavaju potrebe djece, škola je nužna i svrhovita institucija, djeca poticana na optimalan način i škola pruža odgovarajuće zaštićujuće i podupiruće ozračje. Ovi su roditelji također značajno manje zadovoljni s podukom čitanja, pisanja i računanja, sa dodatnim mogućnostima uključivanja u terapijske programe kao i s njegom i zdravstvenom skrbi svoje djece. Nadalje, roditelji čija djeca su pohađala redovni vrtić, izražavaju znatno češće mišljenje da njihova djece gube kontakt s djecom bez teškoća u razvoju pohađanjem škole za učenike s mentalnom retardacijom, i time su sve više izolirana iz socijalne sredine. Češće naglašavaju potrebu za učestalijim kontaktima između djece s hendikepom i djece bez hendikepa u školi i za vrijeme boravka u dnevnom centru ($p=0.05$, U-t).

Roditelji čija su djeca pohađala redovni vrtić, češće naglašavaju potrebu za intenzivnijom suradnjom sa školom ($p=0.05$, U-test).

Pohađanje integrativnog vrtića

70 roditelja tvrdi da je njihovo dijete izvjesno vrijeme pohađalo integrativni vrtić. Ova činjenica nema značajnog utjecaja na odgovore dobivene na pitanja koja se odnose na prihvaćanje i participaciju ($p=0.05$, U-test). Međutim, kada se odgovara na pitanja povezana s integracijom pokazuju se razlike. Roditelji, čija su djeca pohađala integrativni vrtić u značajno većoj mjeri žele kontakt s djecom bez teškoća u razvoju za vrijeme boravka u školi, od roditelja čija djeca nisu nikada pohađala integrativni vrtić ($p=0.05$; U-test).

Pohađanje škole za djecu s teškoćama u učenju

Oko 80 djece ispitanih roditelja, prije uključivanja u školu za učenike s mentalnom retardacijom, pohađalo je školu za djecu s teškoćama u učenju. Roditelji ove djece značajno češće ističu da škola za učenike s mentalnom retardacijom osigurava potrebnu protektivnu sferu za njihovu djecu ($p=0.05$; U-test), te da njihova djeca, pohađajući ovu školu, sve više gube kontakt s nehendikepiranom djecom i sve su više socijalno izolirana ($p=0.05$; U-test). Nisu nađene razlike između skupina u odgovorima na pitanja povezana sa participacijom ($p=0.05$; U-test).

Djeca koja nisu bila uključena u nikakvu instituciju

Prema izjavama roditelja, oko 150 djece prije pohađanja škole za učenike s mentalnom retardacijom nije bilo uključeno u neku drugu ustanovu. Ovi roditelji u daleko manjoj mjeri izražavaju želju za kontaktima između svoje i nehendikepirane djece u školi i za vrijeme boravka u dnevnom centru. Isto tako, njihova suradnja sa školom je slabijeg intenziteta ($p=0.05$; U-test). Nisu utvđene statistički značajne razlike među ispitanim skupinama u odnosu na prihvaćanje ($p=0.05$; U-test).

ZAKLJUČAK

Interpretacija rezultata dobivenih ispitivanjem stavova roditelja prema školi za učenike s mentalnom retardacijom može se sažeti na sljedeći način:

1. Ispitani roditelji pokazuju visoki stupanj osnovnog prihvaćanja škole za učenike s mentalnom retardacijom. Ovo globalno prihvaćanje povezano je međutim sa diferenciranim kriticismom. Manji, ali još uvijek značajan broj roditelja, ističe potrebu za nizom promjena, koje se odnose na poboljšanje rada školske administracije.

2. Daleko pretežit dio roditelja želi više socijalne integracije za svoju djecu. Značajan broj roditelja odgovara da škola za učenike s mentalnom retardacijom u tom pogledu ne pridonosi procesu integracije, već suprotno tome, potiče proces socijalne izolacije.
3. Samo nekolicina roditelja može si predočiti kontinuirano integrativno učenje hendikepirane i nehendikepirane djece u školi. Dobiveni rezultati ne mogu se jednostavno interpretirati kao definitivan NE integrativnom školovanju. Ako su roditelji, primjerice radi, suočeni s mogućim prednostima i nedostacima takvog oblika školovanja, manjina roditelja očekuje negativne posljedice integracijskog učenja za svoje hendikepirano dijete, dok većina prihvaća argumente onih koji zagovaraju integraciju. Stoga, po našem mišljenju, rezultate treba interpretirati s oprezom. Nedostatak iskustva sa i pomanjkanje znanja o eksperimentima integracijskog školovanja mogu biti razlogom da tako mali broj roditelja može zamisliti kontinuirano integracijsko podučavanje. Ispitivanje roditelja u Hamburgu ili Berlinu u odnosu na integracijsko učenje vjerojatno bi dalo suprotne rezultate.
4. Suradnja između škole i obitelji u osnovi se od većine ispitanih roditelja smatra korisnom i smislenom. Sadržaj ovih aktivnosti trebao bi, u skladu s mišljenjem većine roditelja, biti usmjeren k činjeničnim informacijama, a manje psihoterapeutsko - orijentiran na savjetodavni rad u kriznim životnim situacijama s kojima se hendikepirano dijete suočava.
5. Prihvaćanje škole za učenike s mentalnom retardacijom od strane roditelja čini se da je povezano s određenim - za životopis djeteta bitnim- točkama. Roditelji u dobi između 36 - 40 godina vjeruju čvrsto - nakon što su dijete uključili u školu za učenike s mentalnom retardacijom, da će ta škola njihovo dijete dobro pripremiti za budući život i da će škola doprinjeti njihovoj socijalnoj integraciji. Želja mlađih

roditelja za intenzivnijom suradnjom sa školom može se interpretirati kao njihova težnja da iskoriste sve mogućnosti pružanja podrške svom djetetu. S porastom životne dobi, sposobnosti vlastitog djeteta s jedne strane i odgojno-obrazovne mogućnosti škole za učenike s mentalnom retardacijom s druge strane, sagledavaju se kritičnije, moguće realnije. Usporedo s tim, socijalna izolacija djeteta uzrokovana njegovim pohađanjem škole za učenike s mentalnom retardacijom, doživljava se intenzivnije. Uz naglasak na individualiziranu podršku, čini se da roditelji pridaju veliki značaj socijalnoj integraciji. Povećanje interakcije s djecom bez teškoća u razvoju, značajnije je za roditelje čija su hendikepirana djeca mlađa od 16 godina. U razdoblju radnog osposobljavanja i završetka školovanja u školi za učenike s mentalnom retardacijom, uočava se suprotna tendencija: kod roditelja ponovno značajno raste stupanj prihvaćanja škole za učenike s mentalnom retardacijom, a želja da njihova djeca intenzivnije susreću djecu bez teškoća u razvoju, manje je naglašena. Linearna koherentnost pretpostavljena od Schneider-a (1994) između roditeljskog kritiziranja škole za učenike s mentalnom retardacijom "neovisno o njenoj slici" i asimilacije krize "hendikepa", ovim istraživanjem nije potvrđena. Na početku školovanja svoje djece roditelji ne prihvaćaju školu za učenike s mentalnom retardacijom manje, i njeno "prihvaćanje ne raste jako brzo" (Schneider, 1994, s.266) tijekom pohađanja škole. Roditelji osjećaju da škola za učenike s mentalnom retardacijom u većoj ili manjoj mjeri zadovoljava njihove potrebe koje se javljaju u stvarnim životnim situacijama. Krize uvjetovane situacijom i one koje se javljaju u obitelji izražavaju se putem ovih specifičnih potreba roditelja ali one ni u kojem slučaju ne objašnjavaju kritičke tvrdnje roditelja u odnosu na školu za učenike s mentalnom retardacijom.

6. Želju za većim stupnjem participacije u školi za učenike s mentalnom retardacijom izrazili su svi roditelji. Roditelji s višim stupnjem obrazovanja sadašnju suradnju doživljavaju kao manje smislenu i korisnom. Ova grupa roditelja općenito je više nezadovoljna školom za učenike s mentalnom retardacijom. Za njih se može pretpostaviti da, s jedne strane, imaju diferenciraniju predodžbu edukacije kao i viši stupanj znanja i refleksije na instituciju škole, dok je s druge strane individualna i obiteljska asimilacija "krize hendikepa" znatno otežana (dodatno složenija zbog njihovih vlastitih zahtjeva).
7. Prihvaćanje škole za učenike s mentalnom retardacijom u osnovi ovisi o predhodnim iskustvima koje su roditelji imali s drugim institucijama. Predhodno pohađanje redovnog vrtića, osnažuje kritičku osjetljivost roditelja prema školi, te potiče njihovu želju za intenzivnijom suradnjom i kontaktima s djecom bez teškoća u razvoju.

Budući razvoj škole za učenike s mentalnom retardacijom podržavan je u osnovi visokim stupnjem prihvaćanja od strane roditelja. Ako je kriza škole za učenike s mentalnom retardacijom linearno povezana s kritikom te škole od strane roditelja" (usporedi Stuffer, 1994) trebalo bi slijediti savjet Möckel-a "prestanite kritizirati (specijalnu edukaciju za učenike s mentalnom retardacijom) i umjesto toga poradite na konceptima i bitnim predmetima, slušajte roditelje, one koji su pogođeni, i sve one koji nam imaju nešto bitno reći, raspravite najbolja praktična rješenja i teoretska obrazloženja ...." (Möckel, 1996).

Iskustvo roditelja, njihove izjave kao i situacijom uvjetovane potrebe, mogu se posmatrati kao poticaj za daljni razvoj škola za učenike s mentalnom retardacijom. Diferenciran kritičizam ne smije se ni u kom slučaju interpretirati kao aspekt prihvaćanja procesa krize. Zahtjev mnogih roditelja za intenzivnijom participacijom obogaćuje

školu za učenike s mentalnom retardacijom. Osobito kritičniji roditelji s višim stupnjem naobrazbe smatraju da je kvalificirana izobrazba učitelja za rad s učenicima s većim teškoćama, uz unapređenje poduke čitanja, pisanja i računanja od presudnog značaja. Zadovoljavanju potreba roditelja u odnosu na ponuđene mogućnosti korištenja terapijskih programa trebalo bi posvetiti više pažnje. Uz metodološko- didaktičku

preobrazbu cilja "samoostvarenja", cilju "socijalne integracije" unutar škole, života u školi i slobodnog vremena trebalo bi u budućnosti dati veći značaj. Škole za učenike s mentalnom retardacijom i pripadajući dnevni centri moraju priznati da mnogi roditelji ne mogu prepoznati ili barem ne u dovoljnoj mjeri njihov doprinos socijalnoj integraciji.

Prevela: Borka Teodorović

LITERATURA

- Eberwein, H. (1995): Zur Kritik des sonderpädagogischen Paradigmas und des Behinderungsbegriffs, Zeitschrift für Heilpädagogik, 10, 468 - 476.
- Hentig, H. (1993): Die Schule neu denken, München.
- Landesarbeitsgemeinschaft Bayern "Gemeinsam leben - Gemeinsam lernen e.V." (1994): Bayerisches Integrationsinfo, 3, 11.
- Lauth, G. (1986): Familiäre Adaptation an die Behinderung und ihre psychologische Unterstützung, U: Wiedl .H. (Izdavač): Rehabilitationspsychologie, Stuttgart, 101 - 116.
- Möckel, A. (1996): Krise der Sonderpädagogik? Zeitschrift für Heilpädagogik, 3, 90 - 95.
- Mühl, H. (1994): Hat die Schule für Geistigbehinderte noch eine Chance? Lernen Konkret, 25 - 30.
- Pettinger, J. (1989): Einstellungen von Eltern geistig Behinderter zu den vorschulischen und schulischen Einrichtungen nach dem Sonderschulgesetz in Bayern, Disertacija, München.
- Schneider, K. (1994): Ein Glas das zu 10% leer ist, ist auch zu 90% voll, Behinderungspädagogik in Bayern, 3, 263 - 285.
- Schöler, J. (1993): Integrative Schule - Integrativer Unterricht, Hamburg.
- Stuffer, G. (1993): Die Schule für Geistigbehinderte in der Krise, Behinderungspädagogik in Bayern, 4, 424 - 433.
- Wocken, H. (1995): Zukunft der Sonderpädagogik, Gemeinsam Leben, 3, 108 - 115.

Prilog

UPITNIK

Sljedeća pitanja korištena su u svrhu prikupljanja informacija o prihvaćanju škole za učenike s mentalnom retardacijom od strane roditelja:

- Škola za učenike s mentalnom retardacijom priprema djecu za njihov budući život. Je li ova tvrdnja ispravna?
- Imate li utisak da vaše dijete voli pohađati školu?
- Odražava li pouka u školi za učenike s mentalnom retardacijom posebne potrebe vašeg djeteta?
- Škola za učenike s mentalnom retardacijom je smisljena i korisna institucija. Oprema i posebno obrazovani kadar osiguravaju pružanje optimalne podrške djetetu s mentalnom retardacijom. Je li ova tvrdnja ispravna?
- Škola za učenike s mentalnom retardacijom je potrebna. Ona pruža zaštićeno okruženje djeci s (teškim) hendikepom, dozvoljavajući im da odrastaju zaštićeni. Je li ova tvrdnja ispravna?
- Kako ste zadovoljni s:
  - * podukom čitanja, pisanja i računanja,
  - * dodatnim mogućnostima uključivanja u terapeutske programe (npr. fizikalna terapija, logo-terapija i sl),
  - * njegom (i medicinskom brigom),
  - * podučavanjem praktičnih vještina (npr. osobna higijena, samostalno odjevanje i sl.),
  - * suradnjom između obitelji i škole / dnevnog centra,
  - * izobrazbom dostupnog osoblja - njegovatelji/učitelji?

Skalom od 4 stupnjeva roditelji su mogli izraziti svoje slaganje ili neslaganje s ponuđenim tvrdnjama.

U dodatnom pitanju koje se odnosilo na prihvaćanje, roditelji su pitani o željama koje imaju u odnosu na školu koje njihovo dijete pohađa. Mogli su odabarat unutar pet ponuđenih odgovora ili na ponuđenu listu nadopisati vlastite prijedloge. Ponuđeni odgovori bili su:

- smanjenje broja djece u razredu ili skupini,
- povećanje broja učitelja u razredu,
- bolja oprema (prostor, didaktički materijali i sl.),
- povećanje broja njegovatelja,
- bez želja.

Sljedeća pitanja formulirana su s ciljem određivanja stupnja kooperacije ili participacije roditelja:

- Doživljavate li sadašnju suradnju između vas i škole koju vaše dijete pohađa smislenom i korisnom? I u ovom slučaju roditelji su odgovarali koristeći skalu od četiri kategorije odgovora.
- Da li biste željeli intenzivnije surađivati sa školom vašeg djeteta? Ako da, što bi se trebalo češće događati? Roditelji su mogli birati između: roditeljski sastanci, individualni razgovori, prigodni sastanci, kućne posjete, jednodnevno ili višednevno "povlačenje" obitelji, edukacijski postupci za vikend.

-Što očekujete od suradnje s školom koju vaše dijete pohađa? Mogući odgovori bili su: informacije o svaladavanju školskog programa, o djetetovom razvoju, o mogućnostima daljnjeg tretmana i mjera podrške, o financijskim i pravnim mogućnostima, priliku za suradnjom s roditeljima, priliku za raspravu po nekim određenim temama, osobno savjetovanje i pomoć pri ophođenju s djetetovim hendikepom ili njegovim obrazovnim problemima, vrijeme za suradnju usaglašeno s mogućnostima roditelja.

Stavovi prema inkluzivnoj nastavi djece sa i bez teškoća u razvoju ogledali su se u odgovorima roditelja na sljedeća pitanja:

- Djeca s mentalnom retardacijom gube kontakt s nehendikepiranom djecom pohađanjem škole za učenike s mentalnom retardacijom. Time se povećava njihova socijalna izolacija.

Je li ova tvrdnja ispravna?

- Želite li da vaše dijete s mentalnom retardacijom ima češće kontakte s nehendikepiranom djecom u toku boravka u instituciji?

- Želite li da vaše dijete ima češće kontakte sa nehendikepiranom djecom unutar škole? Ako da, na koj način?

* inkluzivna nastava u cjelosti,

* integrirana poduka u pojedinim predmetima ili nastavnim satovima,

* donošenje zajedničkih odluka o događanjima u školi (zabave, izleti).

- Po vašem mišljenju, koje su prednosti integrativne nastave djece sa i bez hendikepa u odnosu na djecu s mentalnom retardacijom?

Ponudeni izbor odabran je na osnovu pozitivnih integracijskih iskustava:

* Djeca lakše sklapaju prijateljstva izvan škole.

* Djeca, jedni kod drugih potiču ambicije, zahvaljujući različitom ulaganju napora.

* Djeca s hendikepom uče živjeti s djecom bez hendikepa.

* Djeca s hendikepom mogu učiti od djece bez hendikepa.

* Vrijeme koje dijete provodi na putu do škole se smanjuje.

* Dijete bez hendikepa može učiti od djeteta s hendikepom.

* Nema pozitivnih efekata.

- Ako biste bili u prilici da vaše dijete ponovno uputite u školu, a da pritom imate mogućnost izbora, u koju školu biste poslali svoje dijete?

* Školu za učenike s mentalnom retardacijom.

* Školu za djecu s teškoćama u učenju.

* Redovnu državnu školu.

* Privatnu školu.